

11. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія : в 2 ч. К. : Наукова думка «Основи», 1995. Ч. 2. 523 с.
12. Ушинський К.Д. Збірник творів. URL: https://imwerden.de/pdf/ushinsky_sobranie_sochineny_tom08_1950_text.pdf.
13. Цюпак І.М. Витоки гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2010. Вип. 55. С. 166-171.
14. Patterson C.H. Humanistic education. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1973. 288 p.

The article analyzes I. Ogienko's views on personal education. The emphasis is on the humanistic paradigm. The concept of «humanism» is described. A retrospective analysis of humanism was carried out. In the course of the study the features of humanization of education, formation of moral qualities are covered. A number of its recommendations, tips, provisions on content, forms, methods and means of education are highlighted, the use of which will help to improve the system of education of school youth.

I. Ogienko attached special importance to the upbringing of children by national customs and rituals.

He considered the basic principle of education the principle of humanistic-directed education, in which man is recognized as the highest value and perfection of nature, and his well-being and development of creative potential is an important criterion for the success and effectiveness of the education system. In turn, it should be noted that I. Ogienko's ideas are embodied in national documents. In particular, the National Doctrine for the Development of Education of Ukraine envisages the creation of all conditions for each child to be nurtured, developed and studied in a given genetic field without artificial, often created by the educational system itself, obstacles and reaching the level of education appropriate to their abilities and desires, and training. He saw the basis of the educational potential of I. Ogienko in the humanistic orientation of education, the combination of pedagogical creativity with the initiative of the pupils, the increase of human dignity, national self-identity.

Key words: humanism, education, humanistic orientation, personality.

Отримано: 15.10.2019 р.

УДК37.017.4:172.15:37(477)Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.171-176

Ірина Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ ФОРМУВАННЯ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті акцентується увага на особливостях національно-патріотичного та громадянського формування молоді у педагогічній спадщині видатного українського діяча Івана Огієнка. Висвітлюються освітні пріоритети педагога у сфері світоглядного формування молоді.

Ключові слова: національно-патріотичне, громадянське формування, молодь, Іван Огієнко.

Коли, в наш час, лунають питання про те, якою повинна бути сучасна молодь, згадуються слова видатного українця Івана Огієнка про те, що вона (молодь) в першу чергу повинна бути національно свідомою, патріотично налаштованою.

вана з розвиненими громадянськими ціннісними орієнтирами. У своїх поглядах він акцентує увагу на важливості поєднання цінності кожної окремо взятої особи та нації, самобутньої культури та державної незалежності. Патріотизм, розглядав як, любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити їй інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу. Він був впевнений, що молода людина повинна відчувати гордість за досягнення Вітчизни, поважати історичне минуле, дбайливо ставитись до народної пам'яті, зберігати та опановувати національні і культурні традиції, переживати за невдачі і втрати рідної країни, страждати через її біди. Молода людина, на його переконання, повинна бажати та бути не пасивним, а активним діячем у справі формування своєї власної громадянської позиції та займати гідне місце у суспільстві, а також, обов'язково бути налаштованим на покращення життя та добробуту свого народу. Іван Огієнко усвідомлював значущість у справі формування світоглядних орієнтирів української молоді: 1) національної ідеї; 2) національної свідомості. Національну ідею розглядав, як таку, що сприяє громадянському єднанню; особливістю національної свідомості, що знаходять свій вияв в уявленнях про національний ідеал, призначення нації, її місію, мету, мрію. Великий емоційний потенціал, на його погляд, займає національна свідомість, що визначає можливість швидкої консолідації всіх соціальних груп за етнічною ознакою, її духовної мобілізації на боротьбу за загальнонаціональні цінності. Як вказував видатний українець, Іван Огієнко, національна свідомість стає найважливішим елементом підтримки морального духу суспільства. Основою формування національної свідомості вважав саму державу, її дії з розвитку і зміцнення в суспільстві, ознаками державності – прапор, герб, гімн. Наголошував, що освіта молоді повинна завжди розглядатися у контексті розвитку глибинних ціннісних орієнтирів, що спрямовані на формування громадянина-патріота. Цілком очевидно, що і сьогодні ці ідеї визначаються як пріоритетні.

Педагогічна спадщина Івана Огієнка розглядалась та вивчалась такими сучасними вченими, як А. Марушкевич, З. Тіменик, М. Тимошик, В. Ляхоцький, В. Пашенко, Н. Дічек, Л. Березівська та інші. Вчені підкреслювали актуальність, доцільність та своєчасність багатьох думок І. Огієнка щодо становлення, формування та виховання грамотної, патріотичної та інтелектуально розвинутої молоді. Безперечно, ідеї які продукував видатний українець і сьогодні мають належне місце.

Мета статті: висвітлити та проаналізувати ключові аспекти національно-патріотичного та громадянського формування молоді у педагогічній спадщині Івана Огієнка.

Виховання громадянина в розумінні І. Огієнка передбачає формування пріоритету людини, яка є відповідальною за свої вчинки перед Богом, «власною совістю» та перед сподіваннями спільноти, до якої належить, і лише в якій можливе її саморозкриття та самоствердження. І. Огієнко вважав духовну спрямованість визначальною рисою особистості. Це спрямованість на добро, на потреби ближньої людини та на її добробут. Духовна спрямованість майбутнього громадянина, на його думку, характеризується наявністю індивідуальної відповідальності за свої дії та за вчинки інших. Це спрямованість не лише на теперішні безпосередні людські потреби, а й обов'язкова орієнтація на майбутнє. Роблячи наголос на важливості у цьому зв'язку християнських цінностей, він зазначав, що «християнство вимагало зовсім іншого життя, життя морального й чесного, з основою взаємоповаги й любові» [1, с.408]. І. Огієнко був переконаний, що «мова, релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх віків, передання,

казки, повір'я, пережитки довгих століть, – усе це склало людину, у нас – українця» [3, с.8]. Впливовим фактором громадянського становлення вчений вважав родину, підкреслюючи, що саме «міцна родина – основа громадянства й основа сили народу» [4, с.26]. Отже, рідна мова, родинне виховання, досконале вивчення культурної спадщини й оволодіння її здобутками, на думку І. Огієнка, закладає підвалини формування громадянського світогляду, вихованню національно-свідомого громадянина з огляду на духовні та національні потреби.

І. Огієнко був переконаний, що *народна педагогіка* протягом багатьох століть викарбовувала й вдало використовувала у вихованні підростаючої молоді широкий діапазон практичних і словесних методів і прийомів, які найповніше враховують вплив національного характеру. За умови осучаснення, постійного збагачення вони, вважаємо, з успіхом можуть бути використані батьками, педагогами в процесі сімейного виховання підростаючої молоді.

За переконаннями вченого, духовно-національна система навчання та виховання повинна ґрунтуватись на засадах релігійного виховання, народної педагогіки, принципах наукової педагогіки, що ввібрала в себе кращі надбання духовно-національної виховної мудрості. Вона включає ідейне багатство народу, його морально-естетичні та етнічні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, що використовує християнську спадщину, а також постійну і систематичну виховну діяльність родини, громадських навчально-виховних закладів, організацій, установ.

Успішній реалізації змісту освіти і виховання, на думку І.І. Огієнка, сприяють такі *шляхи і засоби*: рідна мова; родовід; рідна історія; краєзнавство; природа рідного краю; національна міфологія; фольклор; національне мистецтво; народний календар; національна символіка; народні прикмети, вірування; релігійні виховні традиції; родинно-побутова культура; національні традиції, звичаї і обряди; національна творчість.

На його погляд, зміст виховання в національній школі повинен визначатися як система фундаментальних знань про свій народ, особливості його національного характеру, психології, історико-культурного досвіду, а також знань про свій родовід, спосіб життя і виховання у сім'ях, про рідний край і все, пов'язане з ним. Він вважав, що засвоєння учнями системи фундаментальних знань про рідну мову, літературу, етнографію, історію, психологію, демографію народу запобігатиме історичному безпам'ятству, бездуховності, сприятиме прилученню до світової культури через рідну культуру.

У цьому зв'язку І.І. Огієнко справедливо зазначав: «Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні характери» [7, с.36].

Важливого значення І. Огієнко надавав у громадянському формуванні державній символіці. Адже державна символіка відображає специфіку українського народу, в ній поєднано конкретно-історичний зміст народних традицій і сучасні ідеї та ідеали українського громадянства. Глибоке засвоєння її учнями сприяє зміцненню історичної пам'яті, формуванню в них українського патріотизму й громадянських якостей. Ознайомлення із символами Української держави і виховання поваги до них повинно відбуватися, не тільки на уроках історії, української мови і літератури, музики, географії, фізкультури та ін. Ознайомлення з державними символами дасть належний ефект у громадянському вихованню школярів тоді, коли на уроках послідовно будуть реалізуватися міжпредметні зв'язки, коли буде добиратися образний емоційний матеріал, коли ця робота продовжуватиметься в позаурочний час – під час неформального спілкування і урочистих заходів.

Вчений був переконаний у тому, що форми і методи виховання молодих людей мають будуватись з урахуванням тисячолітньої історії, споконвічної релігійно-виховної традиції народу на основі духовно-національної культури, збагачення кращими досягненнями загальнонародської культури та християнської моралі.

Аналізуючи педагогічну спадщину вченого зазначимо, що духовно-громадянські орієнтири І. Огієнко вважав найважливішими у справі громадянського формування дітей і молоді.

Зокрема, пріоритетними напрямками вчений визначав використання в національній школі народно-християнської спадщини у вихованні національно-духовних, громадянських цінностей дітей і молоді. До них він відносив:

1. Підготовка і проведення зборів, доповідей, рефератів, виховних занять на теми: «Духовність і її джерела», «Родина – це домашня церква», «Українська мова – найбільша духовна сила українця», «Духовність і буття людини», «Духовні цінності: втрати, пошуки, повернення» та ін.
2. Влаштування традиційних християнських свят з метою розв'язання завдань морального й громадянського виховання учнів.
3. Поширення засобів користування духовною літературою та організації книжкових виставок і вітрин нових книжок.
4. Забезпечення єдності й наступності у вивченні українських народних традицій у процесі гурткових занять. Наприклад, «Гурток плекання рідної мови», «Гурток народної творчості», «Гурток цінителів української культури» та ін.
5. Організація конкурсів та влаштування виставок творчих робіт, виготовлених руками учнів.
6. Випуск цікавих за формою й змістом журналів, газет, де б розкривались основи духовності особистості.
7. Проведення походів й екскурсій по ознайомленню дітей з історично-культурною спадщиною рідного народу.

Такі форми роботи, вважав педагог, приводять дітей до такого емоційно-го стану, що зумовлює їх диференціювати поняття добра і зла, вибираючи таку практичну позицію, де вихователь чітко бачить відношення кожного із них до самого себе та їх взаємовідносини між собою. Першою ланкою у цьому перегляді повинна бути школа та її методи виховання, які застосовувались у виховному процесі. Іван Огієнко наголошував на таких методах:

1. Організація і проведення лекцій, бесід, зміст яких повинен відображати морально-етичні орієнтації особистості.
2. Переконавання засобами проповідей, використовуючи приклади життя й діяльність видатних «мужів України» К. Острозького, І. Почаївського, І. Мазепи, Д. Туптало, Б. Хмельницького та ін.
3. Створення виховуючих ситуацій з метою виявлення та формування в процесі життєдіяльності системи громадянських й духовно-етичних спрямувань.
4. Педагогічна вимога, за допомогою якої педагог викликає і стимулює, чи припиняє, і гальмує ті чи інші дії дітей та виявляє у них ті чи інші якості.
5. Цілеспрямоване прогнозування виховного процесу з використанням духовної культури.
6. Заохочення особистості до свідомого засвоєння норм і правил «християнської» поведінки.
7. Диспути, які забезпечують осмислення та оцінку християнської спадщини, дозволяють активізувати розумову діяльність, розвивати вміння висловлювати свої думки, відстоювати свої погляди у суперечках з опонентами.

8. Аналіз моральних конфліктних ситуацій, що вимагають вибору лінії поведінки і дозволяють реалізувати знання у конкретній діяльності.

Зазначимо, що духовно-національне виховання розглядалось як передавання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду й на основі цього формування особистісних рис громадянина своєї країни, розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Одним із важливих завдань, які необхідно вирішити на шляху українського національного відродження, І. Огієнко вважав виховання в українських дітей високої, священної любові до своєї Батьківщини – України. Вчений дає своє розуміння Батьківщини. Для нього Батьківщина – «це, де хто народився, де провів безтурботні дитячі роки. До тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя» [2, с.30].

Для І. Огієнка рідна земля і Батьківщина є тотожними поняттями. Рідна земля, на його думку, – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ. Любов до рідної землі вважав святим обов'язком кожного українця. Він зазначав: «Рідний народ займає свою землю і цю землю ми зобов'язані любити всією душею, і берегти її всіма силами. Бо ж рідна земля – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ... Рідна земля ніколи не забувається, а туга за нею все збільшується, коли нас доля заносить далеко і надовго від неї. Рідна земля – це матінка рідна, що вміє тішити й приголубити нас. От чому ми свою Україну зevamo Ненькою і любимо її над усе».

Одними з важливих завдань громадянського виховання вчений вважав актуалізацію історичної і культурної спадщини народу.

Важливим джерелом громадянського формування особистості й національно-патріотичного виховання, І. Огієнко вважав героїчне і трагічне минуле українського народу, закликав вивчати свою історію. Незнання історії України, а тим більше зневажання її, прирівнював до зневаги батьків. Втрату української історії вважав рівноцінною краху всієї нації, оскільки історія – це основа нації. У праці «Рятування України» він зазначає, що «українська історія оживляє нас українців і дає нам цілошу силу прямувати до тієї правди, якої ми прагнемо всі. Це вона одна воскрешає український народ, це вона одна кличе скидати з себе кайдани неволі, в які закували Україну вороги» [5, с.418].

І. Огієнко відстоював право української нації на самовизначення, боровся за її збереження як самостійної, окремішньої, доводив самобутність, давність українського народу. У праці «Українська культура» він запитує: «Чи ж ми справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагалися ось уже більше двох віків? Чи народ наш окремий, чи він же має свою культуру, культуру оригінальну, своєрідну? Чи у минулому єсть у нього своя історія, своє життя?» [6, с.12]. Вчений категорично виступав проти того, щоб цілковито змішувати «в одну купу « три народи: українців, білорусів, росіян, доводив, що ці народи відрізняються одні від одного мовою, історією, темпераментом, характером, фізичним типом, внутрішньою індивідуальністю, побутом та суспільним устроєм. Він наголошував на тому, що «який би бік життя ми не взяли, скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою».

Вчений наголошував на тісному зв'язку історичного минулого України і її сучасного. «Минуле зв'язане з сучасним органічно і нема нічого в сучасному, що не мало б свого коріння в минулому» [2, с.12].

Невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання українців І. Огієнко вважав подолання у їх свідомості та поведінці почуття національної меншовартості. Цій проблемі присвячена ціла низка праць вченого, зокрема «Книга нашого буття на чужині», «Рятування України», «Розп'ятий Мазепа», «Лишусь навкі з чужиною» та ін. Національну меншовартість він розглядав як забуття національної ідентичності, відсутність гордості за свою націю, національну пасивність, втра-ту національних звичаїв, традицій, мови, почуття господаря на своїй власній землі. І. Огієнко усвідомлював, що для того, щоб допомогти українцям позбутися почуття меншовартості, потрібно подолати її у собі, звільнитися від неї самому.

Підсумовуючи вище наведений матеріал вважаємо за доцільне підкрес-лити, що ідеї які висвітлював у своїх працях видатний українець Іван Огієнко і сьогодні звучать надзвичайно актуально. Цілком очевидно, що ці цінності які педагог визначав як фундаментальні для формування свідомої молоді (мова, духовність, освіта, нація, держава) і сьогодні носять пріоритетний характер.

Список використаних джерел:

1. Лларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1981. С. 408.
2. Лларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережімо усе своє рідне : ідеологічно-історичні нариси. Вінніпег, 1956. С. 30.
3. Лларіон. Проповіді. Вінніпег, 1961. 64с.
4. Лларіон. Українська культура і наша Церква. Ідеологія української православної Церкви. Життєпис. Вінніпег, 1991. 84 с.
5. Огієнко І. (митрополит Лларіон). Рятування України / упоряд., авт. передм. і ко-мент. М.С. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2005. С. 418.
6. Огієнко І. Українська культура. Львів : Фенікс, 1992. С. 12.
7. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. С. 8-36.

The article focuses on the peculiarities of national patriotic and civic formation of young people in the pedagogical heritage of the prominent Ukrainian figure Ivan Ogienko. The educational priorities of the teacher in the sphere of world outlook formation of youth are highlighted. It is emphasized that in his views I. Ogienko emphasized the importance of combining the values of each individual and the nation, original culture and state independence. Patriotism, considered as, love for the home-land, responsibility for its fate and willingness to serve its interests, and if necessary to selflessly defend the achievements of his people. He was convinced that the young man should feel proud of the achievements of the Fatherland, respect the historical past, care for the national memory, preserve and preserve national and cultural tradi-tions, experience the failures and losses of his native country, suffer through its troubles. In his opinion, a young man should desire and not be passive but active in shap-ing his own civic position and take a worthy place in society, and must be committed to improving the life and well-being of his people. Ivan Ogienko was aware of the importance in forming the outlook of Ukrainian youth: 1) a national idea; 2) national consciousness. He viewed the national idea as conducive to civic unity; peculiarities of national consciousness, which find their expression in ideas about the national ideal, the purpose of the nation, its mission, purpose, dream. Let us note the ideas which were covered in his writings by the prominent Ukrainian Ivan Ogienko and today they sound extremely relevant. It is quite obvious that the values that the teacher defined as fundamental for the formation of conscious youth (language, spirituality, education, nation, state) are still of a priority character today.

Key words: national-patriotic, civic formation, youth, Ivan Ogienko.

Отримано: 13.09.2019 р.